

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті подано основні класифікації цінностей, охарактеризовано основні з них. Виокремлено закономірності становлення професійно-ціннісних орієнтирів у сфері вищої педагогічної освіти.

Досліджено формування ієрархії професійно-ціннісних орієнтирів студентів.

Доведено, що саме майбутні педагоги формуватимуть світогляд підростаючого покоління.

Вивчення професійно-ціннісних орієнтирів набуває особливого значення.

Тому аналіз особливостей професійно-ціннісних орієнтирів студентів педагогічних вузів вважаємо вкрай необхідним.

Ключові слова: цінності, орієнтири, професійно-ціннісні орієнтири.

Загальна постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується якісно новим станом суспільного життя. Такі тенденції не минули й соціальної сфери України, яка активно трансформується не лише під впливом загальносвітових досягнень, а й завдяки відродженню національних традицій освітньої системи.

Саме майбутні педагоги формуватимуть світогляд підростаючого покоління.

Актуальність проблеми вбачаємо у вивченні професійно-ціннісних орієнтирів, що набувають особливого значення у представленому нами контексті.

Мета і завдання статті. Тому аналіз особливостей професійно-ціннісних орієнтирів студентів педагогічних вузів вважаємо вкрай необхідним.

Саме на етапі початку юнацтва й віці дозрівання особистості відбувається становлення основних соціальних особливостей людини (Б. Ананьев, Л. Божович, Л. Виготський, В.Отрут та ін.). З позицій системно-структурного підходу (Н. Абрамова, В. Афанасьєва, Г. Батищев, Л. Берталанфі, Л. Буєва, В. Данюшенков, Б. Лебедев, та ін.), всі автори, незважаючи на розбіжності у розумінні її структури, погоджуються стосовно того, що одним з найбільш рухливих компонентів, її провідним стрижнем, який визначає цілісність, активну соціальну позицію, вірність гуманістично-професійним ідеалам і готовність до діяльності згідно з духовними і культурними цінностями, є *ціннісні орієнтири*.

Проблема класифікації цінностей досліджувалась багатьма фахівцями різних наукових сфер. Найбільш відому й визнану класифікацію запропонував Е. Спрангер. Він виокремив шість тематичних цінностей і, відповідно, шість типів особистості, що прагне їх досягти:

1) цінності, що стосуються філософського мислення (теоретичний тип) – висока оцінка будь-яких методів у пошуку правди – емпіричний, критичний, раціональний;

2) цінності, що стосуються практичної дії (економічний тип) – підкреслюються прикладні й практичні цінності;

3) цінності, що стосуються краси (естетичний тип) – присвоєння найвищої оцінки формі й гармонії, обговорення й переживання будь-якого досвіду з точки зору його краси, симетрії або порядку;

4) цінності, що стосуються співіснування (суспільний тип) – споконвічно визначені, як любов людини, далі видозмінені як альтруїстичні або філантропні схильності;

5) цінності, що стосуються влади (політичний тип) – насамперед інтерес до захоплення влади, впливу, слави;

6) цінності, що стосуються віри (релігійний тип) – містицизм, інтерес до єдності будь-яких досвідів і до спроби зрозуміти світ як єдине ціле [6, с. 76].

Наведена класифікація може стати основою для характеристики загальної аксіологічної спрямованості, у тому числі й майбутніх педагогів, яких варто розглядати як представників різних типів й опиратися в роботі, відповідно, на ту ціннісну спрямованість, яка для них є найважливішою.

Аналіз сучасної літератури дає підстави стверджувати про існування багатьох авторських класифікацій: С. Осовського, Р. Гартмана, В. Пивоварського, Д. Добровольської.

Особливу увагу хочемо звернути на класифікацію цінностей, розроблену Т. Стравою, у якій основним критерієм значущості цінності для кожної конкретної особистості обрано ставлення окремої людини до громадського життя, до інших людей, до власного розвитку і т.п. Дослідниця виокремлює:

1. Моральні цінності – добро, воля, життя, щастя, чесність, терпимість, справедливість, гуманність, гуманізм, здоров'я, гедонізм, героїзм, альтруїзм, віра, зрілість, відповідальність, повага, відвага, вірність, співчуття, доброзичливість, безкорисливість, щирість, патріотизм, інтернаціоналізм.

2. Інтелектуальні цінності – правда, критика, знання, творчість, інтелект, авторитет, раціональність, науковість, уміння, впровадження нововведення, перфектність, відкритість, впевненість, точність, компетентність, допитливість, тямущість, працездатність, цілеспрямованість.

3. Суспільні цінності – влада, любов, сім'я, такт, дружба, самостійність, солідарність, воля, дисципліна, безпека, розважливність, товариство, прагнення, визнання, успіх, обов'язковість, традиція, пунктуальність.

4. Естетичні цінності – мистецтво, вразливість, досконалість, артистизм, талант, оригінальність, витонченість, делікатність, ввічливість, почуття гумору, краса [3, с. 25].

Слід зазначити, що запропоновані класифікації лише демонструють специфіку існуючих сьогодні авторських градацій. У нашому дослідженні ми будемо опиратися на класифікаційну ідею Т. Страви.

Значущість тих чи інших цінностей для людини характеризується її ставленням до них, сприйняттям або запереченням. Маємо на увазі цілісну систему індивідуальних вибіркового, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності.

У сучасній аксіології означено основні підходи щодо відбору найбільш визнаних у суспільстві цінностей та їхнього активного впровадження, у тому числі у систему освіти.

Як наголошується у роботах Б. Ананьева, К. Абульханової-Славської, Н. Кузьміної, А. Щербакова, подібна ситуація виникає у людини при виборі шляхів професійного росту і розвитку. Вступ до вищих навчальних закладів – це життєво важливий крок, пов'язаний, зокрема, з установками на нові цінності, подекуди іншу поведінку і власну діяльність. Важливість такого переходу людини з однієї соціальної групи (учень школи, абітурієнт) в іншу (студент вищої школи)

визначається також всією системою його ціннісних орієнтирів у відповідності зі специфікою обраної професійної діяльності.

Формування (активізація) ціннісних установок значною мірою залежить від обраної професії. Тому варто детальніше зупинитись на формуванні професійно-ціннісних орієнтирів у сфері педагогічної діяльності майбутніх фахівців освітньої системи.

Професійно-педагогічна підготовка вирізняється рядом специфічних особливостей. Як відзначається у дослідженнях Е. Білозерцева, В. Сластьоніна та ін., її специфіка полягає насамперед у тому, що мета педагогічної освіти визначається суспільством, тобто має суспільний характер. Трансформуючись індивідуально, педагогічна освіта набуває особистісної установки, яку майбутній учитель зможе реалізувати на практиці [4, с. 125].

Професійно-ціннісний розвиток студентів педагогічних навчальних закладів, особливо на рівні вищої школи, є найважливішим чинником їхньої професійної орієнтири. У зв'язку із цим особливого значення набуває чітка морально-ціннісна орієнтація майбутніх педагогів на існуючі загальнокультурні, національні й соціальні норми поведінки. Залучення студентів до культурних цінностей неможливе без звертання до історії суспільних і педагогічних явищ, аналіз яких допомагає прийняти культурну обумовленість і свідомо означити комплекс здобутих знань, умінь, навичок, сформованих відносин, оцінок впродовж навчання у ВУЗі.

Специфіка вищої педагогічної освіти зумовлена переважно фундаментальним характером набутих знань, що забезпечує високий рівень як загальної, так і власне педагогічної культури. Цей принцип забезпечує *нормативний характер ціннісних орієнтирів* сучасної вищої школи, що характеризується закріпленням мотивації, спрямованої на пошук істини; постійною освітою і самоосвітою упродовж всього життя; розвитком інтелекту; збільшенням культурного потенціалу; реалізацією конструктивної діяльнійшої позиції.

Універсальність вищої педагогічної освіти призводить також до того, що її основні ціннісні орієнтири постійно зберігають свою значущість та актуальність навіть за межами освітнього закладу, тобто в період самостійної педагогічної діяльності.

Наявність подібної тенденції дозволяє говорити про реальний і визначальний вплив – вплив ціннісних установок вищої педагогічної освіти на суспільство і його духовну сферу. Таким чином, потреба в цілеспрямованому морально-ціннісному розвитку майбутніх педагогів не викликає ніяких сумнівів і визначається як внутрішніми, так і зовнішніми (соціальними) критеріями.

У формуванні певної *ієрархії професійно-ціннісних орієнтирів* студентів особливу роль відіграють суспільне середовище, спрямованість загальнокультурного й національного менталітету, рівень розвитку суспільства й культури тощо. Такі зовнішні умови необхідно враховувати у визначенні педагогічних засобів, за допомогою яких дану ієрархію варто формувати й актуалізувати.

Усе це визначається складністю і багатоаспектністю трактування поняття “ієрархія”. По-перше, сама “ієрархія цінностей” мінлива історично і соціокультурно, а, по-друге, у певний історичний період існують одночасно різні ієрархії цінностей залежно від того, який вид людської діяльності переважає, а також, з яких концептуальних позицій розглядається. Існують матеріальні й духовні цінності, реальні й концептуальні, цінності минулого, сьогодення і майбутнього, апріорні й

апостеріорні, фінальні й інструментальні утилітарні, естетичні, правові, релігійні та інші [1, с. 6].

На об'єктивну зрілість людини вказує насамперед наявність стійких ціннісних орієнтирів. Саме вони безпосередньо й опосередковано впливають практично на всі сторони людської психіки – на пізнавальну діяльність, мотивацію вчинків і поведінку в цілому.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених проблемам професійної компетентності, педагогічної майстерності вчителя (С. Архангельський, Е. Білозерцев, В. Сластьонін, В. Срочинський і т.д.), відстоюється позиція, відповідно до якої система професійних ціннісних орієнтирів є однією з найбільш значущих характеристик готовності до трудової діяльності, а також найважливішим фактором, що впливає на формування професійної стійкості молодих фахівців у галузі освіти.

Найбільш відомою є модель, запропонована В. Сластьоніним [4, с. 126]. Визначаючи педагогічну майстерність як вищу форму професійної спрямованості особистості, учений виділив чотири підрівні особистісних орієнтирів, що включають:

- 1) перелік властивостей і характеристик особистості вчителя;
- 2) перелік вимог до психолого-педагогічної підготовки;
- 3) обсяг і зміст спеціальної академічної підготовки;
- 4) обсяг і зміст методичної підготовки з конкретної спеціальності.

З поданої структурної організації учений виокремлює головні складові педагогічних здібностей:

- а) спрямованість (професійно-педагогічна, пізнавальна);
- б) загальні академічні здібності;
- в) спеціальні педагогічні академічні здібності;
- г) приватні дидактичні здібності (навички оволодіння методиками викладання з конкретних дисциплін).

Для того, щоб студент відбувся як педагог, як особистість, вільна у своїх емоційних й інтелектуальних прагненнях, демократична у своїх думках і вчинках, актуалізовані для нього цінності повинні належати до цінностей людства і, таким чином, вписувати особистість студента у простір і час загального людського буття.

Важливо також, щоб актуалізовані цінності були такими, що визначають педагогічну діяльність, тобто цінностями педагогіки як науки, основи якої засвоюються в педагогічному вузі через зміст, структуру й технологію навчального процесу з позицій загальнолюдського гуманізму.

У зв'язку із цим необхідним є детальний аналіз сучасних теоретико-методологічних позицій відносно формування (актуалізацій) ціннісних установок, професійно-ціннісних орієнтирів студентів вищих навчальних закладів.

У сучасній психолого-педагогічній науці розробляються такі проблеми, як визначення суті поняття “*ціннісні орієнтири*”, їхнє місце в структурі особистості, функції, вікові особливості, механізми формування в процесі навчання й т.д.

Ключовими складовими даного механізму, відповідно до проведеного дослідження А. Кармаєва, визначено наступні педагогічні дії [2, с. 98]:

- наділення знань і учбово-пізнавальної діяльності індивідуально-ціннісним змістом;
- створення розвиваючого освітнього середовища, що орієнтує на цінність педагогічної професії;
- організація діалогового спілкування між учасниками навчального процесу.

Реалізація таких дій здійснюється через систему особистісно орієнтованих ситуацій, послідовно реалізованих на кожному етапі пізнання – мотивації, сприйняття, розуміння, осмислення, узагальнення, закріплення, застосування, оцінки. Крім того, передбачається надання студентам права вибору у предметному матеріалі, його видах, формах, способах виконання навчальних завдань:

- застосування різних способів взаємодії учасників педагогічного процесу;
- використання групових форм навчання;
- створення умов для творчості в колективі й самостійній діяльності, розробка і використання індивідуальних програм навчання.

Ця система будується на основі формування суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками педагогічного процесу, на рівноправному співробітництві й партнерстві педагогів і студентів, самих студентів. При виявленні й оцінці типологічних професійно-ціннісних орієнтирів ми керувалися наступними критеріями, виділеними в дослідженнях В. Собкіна, Н. Хвастунової, С. Хмари [5, с. 43]:

- *когнітивно-пізнавальний* (сформовано потреби зрозуміти сенс життя, ціль свого буття, призначення й покликання);
- *емоційно-моральний* (прояв доброзичливих, ширих відносин до оточуючих людей);
- *практично-дієвий* (реальна спільна діяльність, прийняття певного стилю життя й практичної діяльності).

Структурні компоненти ціннісних орієнтирів в дослідженнях сучасних учених виокремлюються по-різному. Ці розходження визначаються в першу чергу самою складністю природи цього феномену. Проведене дослідження спонукає нас орієнтуватись на наступні елементи, що виокремлюються в більшості досліджень:

- пізнавальні;
- емоційні;
- поведінкові.

Формування означених ціннісних орієнтирів для особистості – складний і тривалий процес. Ціннісні орієнтири більшою мірою пов'язані із соціологічним аспектом, тобто характеристикою власне соціальної ситуації через опис ціннісно-нормативних систем (їхньої погодженості й непогодженості, суперечливості), що визначають змістовний простір особистісного розвитку людини. Таким чином, предметна сфера нашого дослідження пов'язана із двома науковими площинами:

- особистісною;
- ситуативною.

Таким чином, як показав аналіз досліджень останнього років, визначення таких категорій, як цінність, оцінка, ціннісні відносини, ціннісні орієнтири, трактується неоднозначно. У відповідності зі специфікою нашого дослідження, суть цих категорій ми означимо у наступних формулюваннях:

- під *цінністю* ми розуміємо предмети, явища і їхні властивості, корисність, значимість, необхідність яких усвідомлюється людиною, що виявляє до них позитивне ставлення;
- *ціннісним* називається ставлення, що формується в результаті оцінної діяльності і спонукає індивіда до усвідомлення певної цінності об'єкта або явища;
- *ціннісні орієнтири* – це найважливіший компонент структури особистості, що характеризує її відношення до різних цінностей, її визначальну мотивацію і поведінку.

У зв'язку із цим, вивчення професійно-ціннісних орієнтирів професійно-педагогічної освіти з точки зору актуалізації аксіологічних орієнтирів, необхідно розглядати у якості найважливіших завдань сучасного педагогічного вузу.

1. Данилів М.А. Місце і роль ціннісних орієнтирів у системі світогляду: Автореф. дис. канд. філософ. наук. – М., 1993. – 16 с.
2. Комплексний підхід до удосконалення навчально-виховного процесу у ВУЗі. – Новосибірськ, 1985, 112 с.
3. Нові цінності освіти: тезаурус для вчителів і шкільних психологів / Під ред. Н.Крилової. – М.: Інститут педагогічних інновацій, 1995.
4. Сластьонін В. Антропологічний підхід у педагогічній освіті // Народна освіта. – 1994. – №9-10. – С. 124-127.
5. Enright M.J. Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results. Working Paper, Institute of Economic Policy and Business
6. Strategy: Competitiveness Program, University of Hong Kong, 2000. – С.15-16.
7. Friedrichs Y, Gummesson E. Hotel networks and social capital in destination // International Journal of Service Industry Management. – 2006. – Vol.17, N 1. – С. 58–75.

*The article presents the basic classification values, described the main ones.
Singled patterns becoming professional values in the field of education degree.
Formation of the hierarchy of professional value orientations of students.
Proved that teachers shape the future outlook of the younger generation.
The study vocational value orientations of particular importance.*

Therefore, analysis features professional value orientations of students of pedagogical universities consider essential.

Key words: *values, orientation, professional and value orientation.*

УДК 159. 943.8

ББК 88.835.2

Катерина Лисенко-Гелемб'юк

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ ВОЛЬОВОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ЯК ОЗНАКИ СВІДОМОСТІ Й РОЗКРИТТЯ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В статті проаналізовано поняття вольової регуляції, що розкриваються в процесах саморегуляції, самоуправління, самоорганізації, самоконтролю та самодетермінації, виокремлено їх основні особливості та відмінності.

Ключові слова: *саморегуляція, самоконтроль, самоуправління, самоорганізація, самодетермінація.*

Необхідність актуалізації проблеми вольової регуляції, передусім зумовлена досить жорсткими вимогами до особистості, її професійної діяльності та поведінки загалом, які висувають сучасні умови життя. Ми розглядаємо саморегуляцію особистості як важливу і необхідну ланку ефективної міжособистісної взаємодії, оскільки від рівня саморегуляції, на наш погляд, залежить гармонійний і конструктивний спосіб взаємодії особистості із оточуючим її середовищем у різних аспектах, водночас високий рівень розвитку регуляції виступає не менш важливим чинником інтраперсонального контакту. Розробка адекватної дослідницької стратегії і системи методичних процедур, стають можливими за умови чіткого окреслення предметного змісту досліджуваної реальності, а саме психологічного аналізу процесів вольової регуляції міжособистісної взаємодії студентів. Задля повноцінного розуміння означеної проблеми, доцільно розглянути її взаємозв'язки і співвідно-